

Sügiskoolis uuriti maagiafenomeni väljundeid läbi aja

11. ja 12. novembril 2021 toimus Eesti Kirjandusmuuseumi eestvõttel Saka mõisas humanitaarteaduste doktorantidele suunatud interdistsiplinaarne rahvusvaheline sügiskool “Dialogues with Magic”, mille raames vaadeldi selle maailma mitmekülgset mõjutanud teemaga seotud narratiive, uskumusi, sümboleid, keelekasutust, meediaväljundeid ja funktsioone läbi aja. Kirjandusmuuseum viis ürituse läbi keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikooli partnerina. Sügiskoolis tõdeti, et maagiafenomeni teaduslik analüüsimine on humanitaaride privileeg ja kohus. Kuigi sellealase materjali uurimisse on nii teadusringkondades kui ka üldisemalt ühiskonnas kohati suhtunud mõningase üleolekuga, leides, et seda ei saa pidada tõsiseltvõetavaks uurimisaineseks, on ühiskond maagia ja üleloomulikkusega seotud mõtlemisest ja käitumisest jätkuvalt sedavõrd läbi imbunud, et selle arvesse võtmine ning reaktsioonimustrite seaduspärasuste vaatlemine on kahtlemata vajalik. Sügiskooli teema oli muuhulgas aktuaalne ja mõtteainet pakkuv jätkuvalt kestva koroonakriisi valguses, kuna selle perioodiga seoses on taas elustunud mitmesuguseid maagilisi uskumusi. Etnoloog Eva Toulouze märkis koos Nikolay Anisimoviga peetud udmurdi maagiale keskenduvas ettekandes, et maagia on väga loomulik reaktsioon ehk siis maagia rõhutatum avaldumine on tervise-, kliima-, toidu- jm kriisidega kaasas käinud kogu ajaloo vältel. Ka argisemas elus ei kao vajadus privaatsete ja kollektiivsete rituaalide järele, kusjuures paljud kultuuriantropoloogid (nt Richard Kieckhefer) on seisukohal, et maagia puhul ei lähtutagi tingimata alati selle põhjuslikust tõhususest, vaid see on pigem sümbolne akt, mille eesmärk on eba-meeldiva olukorra passiivsest talumisest väljumine mõtestamise ja sekkumise kaudu.

Ettekandeid-töötube pakkusid lisaks Eesti asjatundjatele valdkonna tunnustatud eksperdid mujalt, näiteks Michael Winkelman (Brasiilia) rääkis lähtuvalt antropoloogilistest, psühholoogilistest ja neuroloogilistest teooriatest üleloomulikkuse ja teisenenud teadvusseisundite universaalsetest väljendustest šamaanirituaalides. Winkelman osutas ajaloolisele võimu lahutamatuks maagiategadmistest, märkides et kõigis iidsetes superriikides on olnud majanduslik ja poliitiline võim lahutamatult seotud maagilis-religioossete tõekspidamisi esindavate autoriteetsete tervendajaisiksustega (preestrid, šamaanid, ennustajad), kes aitasid sotsiaalset sidusust toetavaid rituaale juhtides kriisidest väljuda. Emily Pierini (Itaalia) ettekanne käsitles transi- ja kanaldamisilminguid mediumistlikel spirituaalse tervendamise seanssidel Brasiilias, tõstatades ka uurija enda multisensorsete kogemuste teema.

Meelis Friedenthal vaatles maagia käsitlemist varauusaja akadeemilistes tekstides, rõhutades, et nii maagia olemuse uurimine kui ka maagiasse uskumine ei olnud kindlasti vaid n-ö lihtrahva pärusmaa, vaid ärgitas dispuute ka õpetlaskonna seas. Nagu selgus Tõnno Jonuksi ülevaatest, oli maagia sageli esinev teema ka 19. sajandi eesti ajakirjanduses, kus see paigutati siiski sagedamini moraliseerivasse ja valgustuslikku

mõtlemist propageerivasse raami, kuid esitati vahel ka lihtsalt sensatsiooni või kuroosumina. Paralleelselt jätkus samal perioodil maagiateadmiste populaarsus rahva seas, millest andis tunnistust Mare Kõiva analüüs Eesti traditsiooniliste maagia abil tervendajate tegevuse kohta rõhuasetusega loitsumaagiale.

Ettekanded võimaldasid pilguheitusid väga erinevate kultuuride maagiauskumustesse. Alina Oprelianska vaatles nõidade matmisega seotud uskumusi ukraina folklooris, Michele Tita rääkis Itaalia Alpide pärimuse põhjal looduskeskkonna mõjust rahvauskumustele ja Digne Üdre keskendus maagiliste märkide tähendustele läti ornamentikas. Kahes ettekandes tulid jutuks Kirde-India piirkondade usundilised kujutelmad – Margaret Lyndoh keskendus maagia dialoogilisele iseloomule khaside etnilise rühma maagiaspetsialiste puudutavas usundilises pärimuses ja Kareng Ronghangpi kirjeldas, kuidas karbide etnilise rühma uskumustes kahjustavate maagiliste rünnakute kohta põimuvad kujutelmad väetaimedest ja vaimolenditest. Maagiauskumuste seos materiaalsete objektidega ilmnis Savannah-Rivka Powelli ettekandes, milles ta rääkis Jaapanis ainude etnilises rühmas kasutatava keelpilli *tonkori* maagilistest tähendustest, näiteks pilli kohtlemisest teatava elusolendina. Auli Viidalepp kirjeldas inimkujuliste automaatide ehk robotite eelkäijate käsitlemist eri ajastutel (alates antiikajast) ja eri valdkondades (nt ilukirjandus, filmikunst, populaarteaduslikud esitused) maagiliste objektidena. Sooline aspekt oli olulisel kohal Kashif Farooqi käsitluses Pakistanis asuva Multani linna loitsu-pärimuse kohta. Seekordne sügiskooli teema mõjuski eriti inspireerivalt doktorantidele, kes täiendasid programmi seninägematult rohkete huvitavate juhtumiuuringutega.

Humanitaarteaduste doktorantide sügiskool Saka mõisas. Pildi vasakus servas seisavad Eva Toulouze ja Nikolai Anisomov. Alar Madissoni foto 2021.

Doktorikooli osalised Saka mõisa juures. Alar Madissoni foto 2021.

Tänapäevase mõõtme andsid programmile muuhulgas filmitegija Tanel Toomi ettekanne üleloomulike nähtuste esitamisest filmilinal, Helen Roostma käsitus vaimude, tulnukate, zombide, vampiiride ja metafüüsiliste nähtuste kujutamisest kirjanduses 19. sajandi lõpust kuni tänapäevani ning Anastasiya Fiadotava ülevaade tänapäevase meemimaagia ja kaosejumal Keki kultuse kohta. Nikolai Shurakov lähenes maagiateemale keelefilosoofilisest aspektist ning Andrey Shishkov andis valdkonnale teoreetilisema raami, püüdes leida maagia kirjeldamise mooduseid, mis väljuksid nii naiivse materialismi kui ka naiivse spiritualismi seatud piirangutest ning võimaldaksid objektikesksele ontoloogiale (*object-oriented ontology* ehk OOO) tuginedes materjali objektiivsemat analüüsi.

Kokkuvõttes moodustasid nii Eesti kui ka välismaiste spetsialistide ja doktorantide ettekanded mitmetahulise terviku, mis andis kontsentreeritud sissevaate maagiateemasse nii sünkroonsel kui ka diakroonilisel teljel ning tekitas osalejate hulgas aktiivset arutelu. Kirjandusmuuseumi iga-aastaste sügiskoolide laiem eesmärk ongi luua teadlasi ja doktorante kaasavaid dialooge seoses erinevate ühiskonnas olulist kõlapinda omavate teemadega. Ürituse toimumist rahastas Euroopa Liidu Regionaalarengu Fond (Eesti Kirjandusmuuseumi ASTRA projekt EKMDHUM) ja see oli seotud ka Eesti-uuringute Tippkeskusega.

Reet Hiimäe